

Т. Я. Старасценка (Мінск, Беларусь)

ІМПЛІЦЫТНАСЦЬ І ПАДТЭКСТ

Адметнасць мастацкага твора ў тым, што праз яго праходзяць дзве восі: гарызантальная і вертыкальная. Апошняя ўзнікае ў выніку тэматычных і асацыятыўных узаемадзеянняў розных элементаў і ўзроўняў тэкставай структуры.

Разуменне мастацкага тэксту як шматмернай семантычнай прасторы дазваляе разгледзець у ім спецыфічна арганізаваныя ланцужкі сэнсу. Яны могуць функцыянаваць лінейна і змяшчаць вербальна выражаную сюжэтна-фабульную інфармацыю, а таксама вобразную інфармацыю, якая выяўляецца ў працэсе сінтагматычнага разгортвання моўных сродкаў. Літвістычныя адзінкі набываюць разнастайныя сэнсавыя прырашчэнні. Такія прырашчэнні абумоўлены не камбінаторыкай (г.зн. гарызантальным кантэкстам), а разнастайнымі сэнсавымі пераклічкамі мастацкай тэкставай прасторы. Так фарміруецца вертыкальны кантэкст. Семантыка вертыкальнага кантэксту дэтэрмінуецца асацыятыўнай сувяззю двух тыпаў: паміж элементамі ўнутрытэкставай структуры, а таксама паміж тэкстам і яго паза-тэкставай сферай. Важнасць вертыкальнага кантэксту яшчэ і ў тым, што ён мае цэлы комплекс формаў і механізмаў выражэння і фарміравання імпліцытных значэнняў. Вертыкальны кантэкст, такім чынам, звязаны

з паняццем імпліцытнасці.

Часта паняцці імпліцытнасць і падтэкст атаясамліваюцца. Падтэкст пазіцыянуецца як імпліцытнае выражэнне думкі наступнымі спосабамі: своеасаблівацю маналагічнага і дыялагічнага маўлення, спецыфікай пытан-ня, выражэннем дадатковых думак на аснове лексічнага значэння слова (як прамога, так і перагноснага), ужываннем назоўнікаў, займеннікаў, лічэбнікаў, дзеясловаў, прыслоўяў у неўласцівым ім сэнсе, выкарыстаннем няпоўных сказаў, лагічнага націску, вобразнасці. Аналіз падтэксту можна лічыць спецыяльным аспектам аналізу мовы мастацкай літаратуры. Імпліцытнае выступае спецыфічнымі спосабамі выражэння на ўсіх узроўнях мовы (пераважна слова, словазлучэння, сказа, звышфразовага адзінства). Індывідуальна-аўтарскі троп заўсёды імпліцытны праз нявыражанасць выніку пераносу. Імпліцытнасць максімальна прысутнічае ў тропе да таго часу, пакуль ён не стане моўным фактам, пакуль за ім не замацуецца пэўнае экспліцытнае значэнне. У пераносным вобразным ужыванні слова заўсёды ёсць імпліцытная трапеічная якасць, характэрная для канкрэтнай маўленчай сітуацыі.

Слова ў мастацкім творы функцыянуе па законе прырашчэння сэнсу на аснове рэалізаванай магчымасці ствараць асацыятыўныя і канататыўныя значэнні. Пры гэтым фарміруюцца асацыятыўна-сэнсавыя сувязі, якія забяспечваюць разгортванне тэкставай прасторы па вертыкалі. У выніку на аснове

парадыгматычных суадносін лексічных адзінак інтэгруецца дадатковы імпліцытны сэнс мастацкага тэксту. Лексічныя адзінкі як сродкі стварэння вертыкальнага кантэксту маюць сваю спецыфіку. Яны не падпарадкоўваюцца якім-небудзь агульным заканамернасцям і не класіфікуюцца па фармальных або семантычных прыметах. Гэта звязана з тым, што ў фарміраванні імпліцытнага зместу могуць удзельнічаць любыя лексічныя адзінкі, якія актуалізуюцца ў кантэксце ў залежнасці ад аўтарскай індывідуальнасці. Прычым адным з важных вобразных сродкаў лексічнага ўзроўню з'яўляецца сімвал, які адыгрывае важную ролю ў стварэнні імпліцытнасці і арганізацыі вертыкальнага кантэксту. Сімвалічны падтэкст – гэта свайго роду «другасны тэкст», які пранізвае першасны, выходзячы на паверхню ў некаторых кропках, якія называюцца «сімптаматычнымі», праз канатацыі, акцэнтаванне або недаказы. Менавіта нявыказанае слова можа перадаваць галоўны сэнс тэксту, даць ключ да яго разумення.

Неабходна размяжоўваць паняцці імпліцытнасці і падтэксту. Тэрмін *падтэкст* ужываюць у дачыненні да пэўнага тыпу імплікацыі – сюжэтаўтваральнага ўмаўчання. Калі імплікацыя (як і эліпсіс) адускае інфармацыю з-за яе верагоднасці, то падтэкст, наадварот, – з-за яе важнасці для разумення сэнсу.

У лінгвістычнай літаратуры вылучаюць два асноўныя тыпы разумення тэксту. Пры першым чытач праз паверхневыя, вербальныя структуры паглыбляецца ў сам тэкст, пры другім – «вяртаецца» з мастацкага свету ў рэальны.

Падтэкст амаль ніколі не ўспрымаецца імгненна, таму метадыка лінгва-аналізу, заснаваная на лінейным прачытанні, непрыдатная для яго. Разуменне мастацкага тэксту не можа быць выключна лінейным працэсам. Выяўленню падтэксту садзейнічаюць інтэрпрэтацыйныя прыёмы, якія вылучаюцца на аснове двух падыходаў – этычнага і рэцэптыўнага. Згодна з першым падыходам, існуе трохузроўневая мадэль разумення тэксту чытачом: 1 узровень – працэс разумення; 2 узровень – працэс інтэрпрэтацыі. На гэтым узроўні інтэрпрэтатар сам фармулюе пытанне, адказам на якое з'яўляецца тэкст. Такі характар тэксту сведчыць пра яго мадальнасць, бо аўтару зусім не абавязкова экспліцытна фармуляваць адказы. Гэты падыход разбурае традыцыйную канцэпцыю тэксту, які заўсёды павінен мець «аб'ектыўны сэнс», што ствараецца раз і назаўсёды. Самае галоўнае – нельга інтэр-прэтаваць тэкст як матэрыялізацыю выключна адной ідэі. 3 узровень – працэс прымянення. На ім павінен раскрывацца «гістарычны гарызонт», які абумоўлівае генезіс і эфект тэксту. Рэцэптыўны падыход у вылучэнні падтэксту акцэнтуючы чытацкую рэцэпцыю тэксту сінхранічна і ўключае 3 этапы: кан-франтацыю (адбываецца па традыцыйных метадыках лінгвістыкі тэксту), адыход (чытацкія фантазіі па тэкставым матэрыяле) і вяртанне (транс-фармацыя фантазій у вербальную форму з дапамогай «падказак»).

Такім чынам, паняцці імпліцытнасці і падтэксту ствараюць глыбіню зместу, але ў розных маштабах. Падтэкст змяшчае дадатковы змест, які паглыбляе сюжэт, а тэкставая імплікацыя адлюстроўвае толькі асобны камунікатыўны акт, учынак

або дзеянне. У адрозненне ад падтэксту, імплі-кацыя не мяняе сэнсу твора, а дадае элементы суб'ектыўнай і эмацыянальнай ацэнкі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ